

פסק השו"ע והרמ"א בתנאים להיתר שהייה

איסור שהייה בערב שבת

מקור הדין וטעמו

הגמרא אוסרת לתת קדרה בערב שבת סמוך לחשכה שמא יחתה בגחלים. אמנם בשו"ע מותר כיון שמיועד למחר ואין חשש שיחתה.

1. תלמוד בבלי מסכת שבת דף יח עמוד ב

מאן תנא להא, דתנו רבנן: לא תמלא אשה קדרה עססיות ותורמסין מיני קטניות, ולריקין ניסול יתה. ותניא לתוך התנור ערב שבת עם חשכה. ואם נתנן - למוצאי שבת אסורין בכדי שיעשו כלי שלא יתה ממלאכת גת. כיצא בו, לא ימלא נחתום חבית של מים ויניח לתוך התנור ערב שבת עם חשכה, ואם עשה כן - למוצאי שבת אסורין בכדי שיעשו. לימא בית שמאי היא שמחייבים שבת כלים ולא בית הלל!

אפילו תימא בית הלל, גזירה שמא יחתה בגחלים למה ניסול.

...והשתא דאמר מר: דאמרת קדרה לא אסילא אלא משום חתייה גזירה שמא יחתה בגחלים, האי קדרה חתייה - שרי לאנוחה ערב שבת עם חשיכה בתנורא מאי טעמא - כיון דלא חזי לאורתא אסוחי מסה דעתיה מיניה, ולא אתי לחתויי גחלים ומשום למחר - לא אתי לחתויי, שכי יס לה שות גזול, ולא דמי לעססיות ותורמסין שאין כל הלילה והיום די לן. ובשיל' - שפיר דמי לאנוחה, דלא בעי חיתוי, בשיל' ולא בשיל' - אסור.

המשנה מחלקת בין 'שהייה' לפי החומר שבו הוסקה ובגמרא מובאת שיטת חנניה שמחלקת גם לפי מוכנות התבשיל

2. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לו עמוד ב

משנה. כירה שהסיקה בקש גזרות השולחין ובגבבא גזרות תבואה מגובבות בשדה - נותנים עליה תבשיל. בגפת פסולת של שומשמן שהולא שומן ובעצים - לא יתן עד שיגרוף הגחלים, משום דמוסיף הכל, וטעמא פרישא כפרק דלעיל, שמה יתה בגחלים, או עד שיתן את האפר על גבי גחלים לכסותם ולנכס.

גמרא: ... חנניה אומר: כל שהוא כמאכל בן דרוסאי - מותר לשהותו על גבי כירה, אף על פי שאינו גרוף ואינו קטום.

שיטות הראשונים במצב התבשיל

התוספות מסביר שבשיל ולא בשיל שאסור הכונה שלא הגיע למאכל בן דרוסאי חנניה

3. תוספות מסכת שבת דף יח עמוד ב

בשיל ולא בשיל אסור - צ"ל דלא הוי כמאכל בן דרוסאי דאי הוה כמאכל בן דרוסאי שרי להשהותו על גבי כירה אף על פי שאינה גרופה וקטומה. (וכ"כ רה"ג. ר"ח, רש"י רשב"א, סמ"א, סמ"ק, תרומה, אור זרוע)

הרמב"ן מסביר שבשיל ולא בשיל שאסור הוא שלא נתבשל כל צרכו כדעת חכמים

4. חדושי הרמב"ן מסכת שבת דף לו עמוד א

ומסתברא דהא דאמר' בפ"ק (י"ח ב') בשיל ולא בשיל אסור, מכיון שהתחיל לבשל עד שיהי' מבושל כל צרכו שהוא למעלה מתבשילו של בן דרוסאי הוא נקרא בשיל ולא בשיל, וכן כתוב בהלכות גדולות של ר' שמעון קיאר ז"ל דבשיל ולא בשיל היינו כמאכל ב"ד ואמר' בפ"ק דאסור לשהותה ע"ג כירה דלא כחנניא. (וכן דעת הר"ף טו א. והרמב"ם ג ד.)

מאיזה שלב לשיטה זו יש איסור שהייה

- ב"ח: משנתבשל כמאכל ב"ד אבל קודם לכן אין חשש שיחתה.

- ב"י: מנתבשל אפילו קצת (וכן מ"מ טו א. מג"א ב. ע"ש א. משנ"ב י)

השו"ע פסק בסתם להחמיר כחכמים והביא את דעת חנניה כיש אומרים ומשמע שמחמיר כחכמים שכל שיש תועלת בבישול אסור להשהות בכירה שאינה גו"ק.

5. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף א

כירה... אם הוסקה בגפת שהוא פסולת של זיתים או בעצים, אסור ליתן עליה תבשיל מבעוד יום להשהותו עליה, אא"כ נתבשל כל צרכו והוא מצטמק (פי' הולך וחסר) ורע לו, דליכא למיחש שמא יחתה, או שהייה חי שלא נתבשל כלל דכיון שהוא חי מסיח דעתו ממנה עד למחר, ובכל הלילה יכול להתבשל בלא חיתוי, אבל אם נתבשל קצת ולא נתבשל כל צרכו, ואפי' נתבשל כל צרכו והוא מצטמק ויפה לו, חיישינן שמא יחתה ואסור להשהותו עליה אא"כ גרף דהיינו שהוציא ממנה כל הגחלים, או קטם דהיינו שססה הגחלים באפר למעט חומם;...

וי"א שכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי (פי' שם אדם שהייה אוכל מאכלו שלא נתבשל כל צרכו), או שנתבשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו, מותר להשהותו ע"ג כירה,

הרמ"א מוסק כחנניה שכל שבושל כמאכל ב"ד מותר אפילו בכירה שאינה גרופה הגה: ונהגו להקל כסברא האחרונה.

פוסקי ספרד כתבו שהמנהג להקל כחנניה וכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי אין בו איסור שהייה

6. כף החיים אורח חיים סימן רנ"ג אות כג

מיהו לענין דינא המנהג להקל כיש אומרים שכתב אח"כ שו"ע שכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי משהין אפי' לכתחילה וכמ"ש בהגה דנהגו להקל כסברא האחרונה יעו"ש:

וכ"כ אור לציון ב, יז, ה... וכן בילקו"י רנ"ג א אך הוסיף 'ומכל מקום טוב ונכון להחמיר לתת טס של מתכת או אזכסט, להפסיק בין האש לקדרה'. ובמאמר מרדכי לגרמ"א (טז, ד) כתב לאסור לספרדים במאכל בן דרוסאי אמנם במבושל כל צרכו ומצטמק ויפה לו כתב שהמקל יש לו על מה שיסמוך.

המשנ"ב בכתב שנכון לכתחילה להחמיר שיהיה מבושל כל צרכו

7. באור הלכה סימן רנג סעיף א

* ונהגו להקל כסברא האחרונה - עיין בב"י שהאריך הרבה באלו השתי דעות והעתיק דברי הרא"ש שכתב דמפני שישירא אדוקים במצות עונג שבת ובודאי לא ישמעו לנו ע"כ הנח להם ע"ש משמע מזה דרך משום זה לא רצה למחות...

וע"כ לפ"ז לכתחילה בודאי טוב ליתור שיהיה מבושל כ"צ קודם חשכה ולסלקו מן האש אך אם אירע שנתאחר הדבר כגון שבאו אורחים קודם שקיעת החמה והוצרך לבשל איזה תבשיל עבורם יכול להעמיד על הפטפוט לבשל אף שלא יתבשל עד השקיעה רק כחצי בישול סגי ויניחנו עומד על הפטפוט עד שיגמר בשולו ומותר לסלק ממנו בלילה דהא אין עומד על הגחלים:

8. סיכום דיני שהייה בערב שבת

מותר לתת מאכל לחימום בערב שבת כשמתקיים אחד מהתנאים הבאים:

- מקור החום מוגדר 'גרוף או קטום'.
- המאכל כבר מבושל בשקיעה כמאכל בן דרוסאי. וטוב להחמיר להשהות רק מבושל כל צרכו.
- יש בקדרה בשר חי שלא התבשל כלל.

שהייה על תנור גז

מהות מעשה הקטימה

9. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לו עמוד ב

בגפת פסולת של שוממין שהוליד שומן ובעצים - לא יתן עד שיגרוף הגחלים, משום דמוסיף הכל, וטעמא פרישא דפרק דלעיל, שמה יחתה בגחלים, או עד שיתן את האפר

לרש"י עניינו של תנינא האפשר מעשה של הורדת חום הכירה

10. רש"י מסכת שבת דף לו עמוד ב

או עד שיתן אפר - על גבי גחלים לכסותם ולצננם.

ר' יהונתן מסביר שבצינון בגחלים יש גילוי דעת שהוא מוותר על חומם וממילא לא יחתה

11. רבינו יהונתן מלניל על הרי"ף שבת דף טו עמוד ב

או עד שיתן אפר, צוננת על גבי גחלים לכבות ולצונן, וכיון שגילה דעתו שאין רצונו בחמימות קדירתו תו לא גזרי' שמה יחתה בגחלים, אף על פי שהן לוחשין מתחת האפר שנתן עליהן. (וכן שם בריבב"ן.)

הר"ן מסביר שעיקר ענין הקטימה הוא היכר שלא יבוא לחתות

12. חדושי הר"ן מסכת שבת דף לו עמוד ב

ומש"ה כל שגורף וקטום דאיכא הכירא שמסלק דעתו מלחתות בגחלים שרי:

השו"ע התיר להחזיר על סיר ויק ומכאן שסובר שהסיר עושה הקדירה כגופה וקטומה (ולא מוכר בשו"ע אם מניח בתוך הסיר שהרי הוא ריק או על גבי מכסה)

13. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ג

המשכים בבוקר וראה שהקדירה תבשילו, וירא פן יקדיה יותר, יכול להסיר ולהניח קדירה ישנה ריקנית על פי הכירה ואז ישים הקדירה שהתבשיל בתוכה ע"ג הקדירה ריקנית

במג"א משמע שמבין בשו"ע שהעיקר הוא ההפסק ומוכיח ממנה"ל שהפסק כלשהו מועיל כמצד היכר

14. מגן אברהם סימן רנג ס"ק לא

דה"ל כירה כגופה וקטומה שהרי הקדירה סותמת את פי הכירה (הגמ"ר מ"מ פכ"ב) וכ"מ סי' שי"ח סי"ח וא"כ י"ל שע"ג תנורים שלנו שרי ליתן אפי' האש בתוך התנור כיון שיש מעזיבה המפסיק בין האש וכ"מ סי' שי"ח סט"ו ובמהרי"ל כתוב וז"ל אם מונח עץ או דף על תנור מותר להניח עליה קדירה עכ"ל וכ"כ האגודה וז"ל התשב"ץ אם יש דפין עשויים ע"ג תנור כמו שיש ברוטנבר"ק ובהרבה מקומות מותר להניח ע"ג הדפין משמע דס"ל דבעי' שיניח שום דבר עמה להיכרא וכ"מ סס"י זה בהג"ה.

וכן בשו"ע הרב ק"א רנ"ג י הסביר שכוונת השו"ע כאן שמשים את הסיר בתוך הקדירה הריקנית.

הכה"ח למד מדברי מהרי"ל שמועיל חתיכת ברזל גם על גחלים

15. כף החיים אורח חיים סימן רנ"ג אות יא

ונראה דה"ה אם נתן דבר המפסיק בין הגחלים ובין הקדירה כגון שהניח חתיכת ברזל ע"ג כל הגחלים ונתכסה מותר להניח הקדירה ע"ג אותה חתיכת הברזל דחשיב אותה כירה כקטומה. כמ"ש לקמן או"י ע"ש.

להלכות למעשה

פתילה - יש מהפוסקים שסברו שאין לגזור באמצעי החימום של ימינו כיון שלא היו בזמן חז"ל ועוד שאין דרכם לדעוך מעצמם. ולמעשה פסקו להחמיר שלא לחלק.

16. שו"ת יביע אומר חלק ו - אורח חיים סימן לב

(ג) ולכאורה בלא"ה י"ל שלגבי פתילה של נפט, שלא היתה במציאות בזמן חז"ל, אין לנו לגזור מדעתנו גזירה חדשה שמה יבא להגביה האש ע"י סיבוב כפתור הפתילה....

ומיהו בשו"ת פנים מאירות ח"א (ס"ס פד) כתב, שאסור... שהרי עינינו הוראות שכשממרים בספירת השלהבת עולה ביתר שאת, ויש לחוש לחיתוי כה"ג. וכדין כירה שאינה גרופה וקטומה, לפיכך חייבים חזק הדור למחות ביד המקלים בזה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ג (סי' קסה). ובשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב (סי' עז). ובשו"ת עצי הלבנון (תאו"ח סי' י). ובשו"ת שוואל ובשאל ח"א (סי' לו). ע"ש.

אולם בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' נ) כ' לפקפק בזה על הפנים מאירות הנ"ל, שאסור בלי שום ראייה, שהרי י"ל שבנפס וספירת שלא גזרו חז"ל אין לנו לחדש גזירות מדעתנו, ואפשר דדמי לכירה שהסיקה בקש ובגבבה שיש שם שלהבת ואעפ"כ לא גזרו שמה יחתה, ומ"מ סיים: שנראה שקשה לסמוך על סברא זו בלבד נגד ד' הפמ"א שמדמה דין ספירת לכירה שהוסקה בגפת ובעצים, דחיישינן שמה יחתה. ע"ש.ב.

אלא שעדיין יש לצרף מ"ש הרה"ג ר' יוסף גרשון הורביץ בגידולי ציון חלק ט' (סי' יא), שדוקא בגחלים שדרכם לדעוך מעט מעט גזרו שמה יחתה, משא"כ בפתילה של נפט שאין הדבר מצוי שישתנה מצב החום אין לחוש לשמא יגביה הפתילה להבעירה יותר. ע"ש.

(ד) ומכל מקום נראה שנכון להחמיר לתת טס של מתכת או אזבסט להפסיק בין האש לקדירה, שאז הוי כדין כירה קטומה, שהותר להשיהות עליה, שכיון שעשה היכר ע"י תנינת האפר, אין לחוש שמה יחתה בגחלים, וה"ה בנתינת אזבסט וכדומה, דהוי היכר, כיון שאין רגילים לעשות כן בימות החול. (וכן הסביר באג"מ א צג מדוע כיסוי מועיל בגז אך לא מועיל בתנור)

וכיסוי הכפתורים בגז - האג"מ נוטה לומר שמהדין אין צורך בכיסוי הכפתורים כיון שאין הגזרה כוללת חשש הוספת גז. וטוב יותר שיהיו מכוסים.

17. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן צג

והנה יש טעם גדול לומר דלא שייך כלל הגזרה בתנורי הגעז שלנו, דהא חזינן שרק לשלא יחתה בהגחלים גזרו ולא לשמא יביא עוד עצים כשיכלה האש, דאם היה שייך למיגזר זה היה לן לאסור גם בכירה שהסיקה בקש וגבבא שלא שייך חשש חתוי שמה יתן עוד קש כשיתבער הקש שבכירה, דהא ליכא בזה היכר, אלא צריך לומר דזה לא גזרו.

ולפ"ז אף בלא כסוי גם על הכפתורים שעל ידם מקטינים ומגדילים אלא שיכסה רק את האש לבד נמי אפשר יש להתיר דגם בכסוי על האש לבד הוא היכר גדול שאין דעתו לחתות ולהגדיל האש יותר וכמו שנוהגין הרבה. אך יותר טוב שהכסוי של פה המתכות יכסה גם את הכפתורים כדי שההיכר יהיה גם במקום החתוי כמו הקטום שיש אולי לחוש שלא ירגיש בהכסוי ויחתה.

דעת החזו"א שטס מתכת לא מועיל לקטום אש ורק קדירה שמעטת את החום הרבה

18. שו"ת שבט הלוי חלק א סימן צא

אלא דראינו להגאון חזון איש בהלכות שבת סי' ל"ז, וכן שמעתי ממנו בע"פ, דשדי בה נרגא, והוא עפ"י דברי הטור שכ' דעל גבה (בלא גו"ק) נקרא שנותן על שפתה או ע"ג כיסוי שעל חללה, והוא מדברי רש"י ל"ז ע"א ד"ה מהו, הרי דע"י כיסוי לא נעשה עדיין כגו"ק, ומזה כ' דהא דסעיף ג' דמחשיב כסוי קדירה כגו"ק עיקרו משום דהוא שנוי שאין דרך בשול

שהייה למעשה

שהייה על פלטה מערב שבת – נחלקו הפוסקים מה יש לעשות בפלטה על מנת שיהיה מותר להשהות עליה תבשיל אפילו שאינו מבושל דיו:

רבים סוברים שכיון שבפלטה אין אפשרות לשנות חום וכך אין דרך לבשל עליה לא שייך בה גזירת חז"ל:

- **אול"צ** (ב, ל, יח), **יחו"ד** (ב, מה), **אג"מ** (ד, עד, לה), **שבט הלוי** (ה, ל) **שש"כ** (א, ל) – מותר להשהות על פלטה כמו שהיא כיון שאין אפשרות להגביה את החום לא שייך 'שמא יחתה'.

ויש סוברים שחז"ל לא חילקו בגזירותיהם וממילא חייב לעשות מעשה קטימה לכל מקום חימום (כמו שאסרו לקרוא לאור הנר גם כשגבוה עשר קומות. חוט שני שבת ב עמ' קעד), ונחלקו במעשה הקטימה הנדרש:

- **הרב קרליץ** (דרשו שם) – אפילו נייר כסף או פח אפילו דק **להיכר קטימה**. 'הוא דבר שאין הרגילות להניחו על גבי פלטה'.

- **הרב אלישיב** (דרשו רנ"ג 29) – משהו **שימעט** את החום, נייר כסף **עבה** או פח.

- **הרב אליהו** (מאמ"ר שבת, ג, ג, י) – לספרדים רשת בגובה ס"מ וטוב יותר שני סנטימטר כיון שיש חשש לטומן בדבר המוסיף הבל בערב שבת (

שהייה על מנגל גחלים או כיריים גז בערב שבת – על מנת להשהות על להבת גז די להניח כיסוי פח שאין דרך להשתמש בו בשאר הימים להיכר. ולגבי הכפתורים אין חובה לכסותם (ארח"ש א ב ט בשם הגש"א והגר"ש"א) אך טוב להחמיר לכסותם גם (אג"מ אצג), אך אינו מועיל במקום כיסוי האש.

ולדעת החזו"א יש לכסות את האש בדבר שמעט את החום ממש כגון קדרה ריקנית הפוכה.

שהיה על כיריים חשמליות – כיריים למשליות כיון שניתן לכיין את רמת החום שלהם דינם ככירה שאינה גרופה. ויש לכסות את הפלטות בפח כדין כיריים גז. ויש מתירים גם כאן בנייר כסף שדי בהיכר (אול"צ י א בהערה)

שהייה בתנור רגיל – תנור רגיל דינו כאינו גרוף וקטום ואין לתת בו בערב שבת מאכל אם אינו מבושל בכניסת השבת כמאכל בן דרוסאי. ויש מחמירים גם במבושל כדלעיל (מאמ"ר שם).

ולענין פתיחת הדלת להוצאת התבשיל ממנו בשבת יש להקפיד שבזמן הפתיחה גופי החימום יהיו כבר דולקים וטוב יותר שכבר כבה התנור על ידי שעון (שש"כ א לה).

קטימת תנור חשמלי – על מנת להפוך דינו של התנור לכזה שמותר בשהייה בכל תבשיל, יש לתת לוחות פח חדשים בין גופי החימום הפועלים לבין המאכל וכגון שמפעיל את גוף החימום התחתון ונותן עליו תבנית ריקה (אור לציון ב יז ד)

נטרול כפתורים במקום קטימה יש מקלים בעקירת כפתורי התנור או הגז כך שאי אפשר כבר לשנות דרגת החום כדין קטימה (יבי"א י כו. שמש ומגן ב סב. הגר"ש וזנר בארחות שבת ב הערה כז) או בהדבקת נייר על הכפתורים של התנור כך שלא יוכל להשתמש בהם (ארחות שבת ב טו) ויש אוסרים שאין לנו לחדש היום אופנים חדשים למנוע חשש חיתוי (אול"צ יז ב).

מיהם מים חשמלי – דינו ככירה שאינה גרופה וקטומה ולכן יש לשים בו מים באופן שיגיעו ליד סולדת בהם קודם כניסת השבת.

בכך, וגם ממעט את החום הרבה, אבל כסוי שדרכו בכך ואינו ממעט החום כ"כ הוא בכלל על גבה (בלא גו"ק).

ולשבת הלוי אין משם ראייה כיון שדרכו בכך ולמעשה הכל תלוי בניסוי להיכר

...נראה דודאי פשיטות דברי הגמ"ר מראין דמשום הא גופא דהאש מכוסה הוא דהתיר אף דהחום נשאר כבתחלה דלענין גו"ק אין לנו בחום כלום כיון דהעיקר משום חשש חתוי כמש"כ תוס' שבת ל"ו ע"ב ד"ה לא יתן יע"ש, ...וא"כ בודאי לא קשה מהאי דכסוי כירה שכ' רש"י והטור דלא מהני, דהתם הוא הכסוי הרגיל ששימין עליו בכל יום כמבואר בש"ס בכ"ד דרגילים היו לכסות הכירה בכסוי כמו קדרה

סיכום להלכה בענין שהייה בערב שבת

יסודות דיני שהייה

איסור שהייה – אסרו חז"ל להניח תבשיל לחימום על כירה מערב שבת מחשש 'שמא יחתה בגחלים' ואיסור זה קיים רק בהצטבר שני תנאים הנוגעים למצב הכירה וגם למצב התבשיל. (שו"ע רנ"ג א)

מצב הכירה – כירה שהיא גרופה וקטומה אינה בכלל איסור שהייה בערב שבת כיון שהגריפה לא מאפשר חיתוי והקטימה יש בה היכר לכך שלא יבוא לחתות. ויש אומרים שצריך שהקטימה גם תמעט את החום. ובכירה גרופה וקטומה מותר להשהות כל מאכל. (שם)

מצב התבשיל – המנהג להקל בערב שבת שכל שהגיע לחצי בישולו אין בו כבר איסור שהייה ואפילו בכירה שאינה גרופה וקטומה וכך נהגו הספרדים והאשכנזים (רמ"א רנ"ג א. כה"ח כג. אול"צ יז ה) והמחמיר להשהות רק כשהתבשל כל צרכו תבוא עליו ברכה (ביה"ל רנ"ג א 'ונהגו'). ויש סוברים שלספרדים יש להחמיר בזה מן הדין כשו"ע ורק במבושל כל צרכו יש להקל ע"פ המנהג אפילו מצטמק ויפה לו (מאמ"ר מט ה, ו ע"פ ארץ חיים). ויש אומרים שאין לשנות מהמנהג להקל בזה (חזו"א לז ג)

הזמן הקובע – למצב התבשיל ואם יש בו איסור שהייה הוא מצבו בזמן שקיעת החמה (מנחת שלמה ב יב ד)

מאכל חי – אם השהה מאכל בזמן בישולו ממושך (שו"ע רנ"ד ח) כגון בשר או קטנית, אין בזה איסור שהייה, שמסתמא מתכוין למחר ויהיה מוכן גם בלא חיתוי (שו"ע רנ"ג א. מג"א ד) ודווקא שעשה סמוך להדלקת נרות ממש (משנ"ב י)

דין התבשיל בדיעבד – אדם שהשהה בערב שבת מאכלים באופן האסור כלומר שלא הגיעו למאכל בן דרוסאי וגם נתן אותם במקור חום שאין דינו כגרוף וקטום, התבשיל אסור לאכילה בשבת. ובמוצ"ש לאחר פרק הזמן שלוקח לו להתבשל יהיה מותר (שו"ע רנ"ד ח).

ואם היה התבשיל מיועד לאכילה ביום, יש להתיר בדיעבד (ביה"ל רנ"ג א להשהותו שכן דעת הגהות מרדכי בשהיה לכתחילה).

חזרה להלכות שהייה על תנור גז